

УДК 371.8

І.Д.ЯРОЩУК,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Тернопіль)**Педагогічні умови формування готовності майбутніх економістів до професійного спілкування**

У статті проаналізовано дефініції проблеми формування готовності майбутнього фахівця економічного профілю до професійного спілкування. З'ясовано суть поняття «професійне спілкування економіста». Визначено суть і структуру комунікативної готовності майбутнього економіста, яка складається з мотиваційного, змістового та операційно-процесуального компонентів. Визначено комплекс педагогічних умов формування готовності майбутнього економіста до професійного спілкування.

Ключові слова: професійне спілкування майбутнього економіста, готовність майбутнього економіста до професійного спілкування, педагогічні умови.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Питання професійної підготовки майбутнього фахівця належить до важливих питань соціальної безпеки держави та її ефективного функціонування. Динаміка росту інтересу до дослідження взаємозалежності рівня професійної підготовки та професійного спілкування майбутнього економіста пояснюється високими вимогами сучасного суспільства до особистості фахівця економічного профілю. Рівень професіоналізму економіста визначається як його здатністю здійснювати економічний аналіз діяльності суб'єкта господарювання, так і вмінням вести професійний діалог, знанням специфіки міжкультурної комунікації. Особливо загострилась потреба економістів у спілкуванні як обміні інформацією у період економічної кризи в Україні, яка певним чином позначилась і на системі освіти.

Сучасний стан розвитку освіти в Україні свідчить про необхідність критичного осмислення вже досягнутих результатів, вирішення проблеми конкурентоспроможності закладів освіти, апробації та впровадження інноваційних педагогічних технологій. Постає потреба реорганізації системи економічної освіти таким чином, щоб здобути майбутнім фахівцем в процесі навчання в університеті професійні та комунікативні знання стали орієнтиром в сучасних ринкових тенденціях.

Комунікативна підготовка майбутніх фахівців економічного профілю – це складний багатоаспектний процес, що залежить від комплексу педагогічних умов, які забезпечують реалізацію усіх її компонентів.

Формулювання цілей статті... Отже, **метою** наукового пошуку є визначення комплексу педагогічних умов готовності майбутнього економіста до професійного спілкування. Досягнення поставленої мети зумовлює виконання низки важливих завдань. Зокрема, з'ясування сутності понять «професійне спілкування майбутнього фахівця економічного профілю» та «готовність майбутнього економіста до професійного спілкування».

Виклад основного матеріалу... На сучасному етапі оволодіння майбутніми фахівцями високим рівнем професійно-комунікативних умінь та навичок розглядається як першоумова інтелектуального розвитку людини з вищою освітою. Специфіка професійного спілкування економіста полягає в тому, що учасники діалогу чи полілогу намагаються вирішити проблеми та завдання, які є актуальними для їхньої професії. Отже, під *професійним спілкуванням економіста* ми розуміємо мовленнєву взаємодію фахівця у сфері економічних відносин із колегами, партнерами, замовниками підприємства чи установи в умовах професійної діяльності. Статус кожного зі співрозмовників у цій взаємодії є чітко визначеним, а сам процес спілкування – це вирішення виробничих питань засобами впливу на погляди, емоції чи поведінку комунікантів і здійснюється відповідно до функцій і поставлених цілей [15, с.34].

Сучасний стан комунікативної готовності майбутніх економістів не може повною мірою задовольнити потребу суспільства у фахівцях з високим рівнем професійно-комунікативної компетентності. На жаль, велика кількість ВНЗ економічного профілю і надалі продовжує акцентувати увагу на комплексі фахових дисциплін, які, на їх думку, і визначають зміст професійної підготовки, залишаючи при цьому без належної уваги дисципліни гуманітарного циклу. Проте, згідно з вимогами Болонської конвенції і Загальноєвропейськими рекомендаціями з гуманітарної освіти, науково-педагогічний колектив ВНЗ економічного профілю повинен розробити та вдосконалити такі інтегровані навчальні плани та програми, які б дали змогу підготувати фахівця, здатного застосовувати свої знання у сфері економіки, обґрунтовувати

результати аналітичних досліджень, формувати рекомендації щодо вдосконалення фінансового механізму підприємства та держави тощо.

У визначенні змісту та структурних компонентів готовності до певного виду діяльності не існує єдиного підходу. С.Воробйова, зокрема, пропонує визначати структурні елементи готовності студентів до творчого рішення дидактичних завдань у єдності чотирьох компонентів:

- мотиваційного (переконавання, погляди, мотиви, установки на визначену поведінку);
- особистісного (почуття, вольові й інтелектуальні якості);
- змістового (знання);
- професійного (уміння і навички) [2, с.43].

На основі результатів вивчення наукової літератури [9; 10; 12; 14] нами було конкретизовано компоненти, критерії і показники готовності майбутнього економіста до професійного спілкування, що відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні критерії та показники для оцінки рівня готовності майбутніх економістів до професійного спілкування

№	Компоненти	Критерії	Показники
1.	Мотиваційний	професійно-економічна спрямованість особистості студента та прагнення до реалізації власних можливостей у спілкуванні	1. Усвідомлення мотивів навчальної діяльності в поєднанні з зацікавленістю і бажанням досягнути успіху у результаті спричинить позитивне ставлення до неї, допоможе у визначенні життєвих пріоритетів, спричинить активізацію і розвиток особистісного потенціалу майбутнього економіста. 2. Орієнтація на формування професійної і комунікативної компетентностей як здатності та готовності встановлювати та підтримувати контакт, програмувати процес спілкування, враховуючи особливості економічної діяльності. 3. Усвідомлення мотивів комунікативної діяльності та прийняття їх як стимулів, оскільки вони спонукають майбутнього економіста до розвитку умінь і навичок спілкування – однієї із основних форм професійної взаємодії.
2.	Змістовий	інформаційна обізнаність і ступінь засвоєння системи комунікативних знань в контексті вивчення гуманітарних і фахових дисциплін	1. Концептуальні знання про сутність і роль спілкування у сфері економічної діяльності є основою вивчення специфіки комунікативної взаємодії суб'єктів господарювання, її причин, механізмів і наслідків. 2. Знання комунікативних методів і прийомів, їх дій, можливостей та обмежень з метою подальшого подолання комунікативних бар'єрів і налагодження ефективної взаємодії зі співрозмовниками у процесі професійної діяльності. 3. Система гуманітарних і фахових знань, необхідних для ефективного здійснення навчальної і професійної діяльності як основа духовно-естетичного та соціально-економічного розвитку майбутнього фахівця.
3.	Операційно-процесуальний	практична підготовленість і планування власних комунікативних дій з метою вирішення завдань майбутньої професійної діяльності	1. Майстерність застосовування набутих комунікативних умінь на практиці у процесі вирішення професійних комунікативних завдань, дотримуючись загальноприйнятих мовних норм. 2. Уміння здійснювати ефективну комунікативну взаємодію, що передбачає наявність необхідних знань для подолання конфліктних ситуацій. 3. Здатність самоконтролю у спілкуванні, який є одним із визначальних чинників ефективності професійної комунікативної взаємодії.

Таким чином, готовність майбутнього економіста до професійного спілкування передбачає

наявність трьох основних компонентів, а саме: мотиваційного, змістового й операційно-процесуального. На їх основі було визначено критерії ефективності комунікативної підготовки, з-поміж яких: професійно-економічна спрямованість особистості студента та прагнення до реалізації власних можливостей у спілкуванні; інформаційна обізнаність і ступінь засвоєння системи комунікативних знань в контексті вивчення гуманітарних і фахових дисциплін; практична підготовленість і планування власних комунікативних дій з метою вирішення завдань майбутньої професійної діяльності.

Готовність майбутнього економіста до професійного спілкування ми визначаємо як властивість особистості, що визначає спроможність і забезпечує успішне виконання усіх професійних функцій фахівця економічного профілю у процесі його професійної комунікативної взаємодії зі співрозмовниками з метою створення продукту, послуги чи їх обміну [15, с.83].

Проблема виявлення та вибору оптимальних педагогічних умов формування готовності фахівця до певного виду діяльності привернула увагу багатьох дослідників. У статті йдеться про такі педагогічні умови, дотримання яких на заняттях з дисциплін гуманітарного циклу у ВНЗ економічного профілю забезпечить успішність формування готовності студентів до професійного спілкування. Основним завданням цих умов є підвищення професійно-комунікативного рівня студентів під час виконання завдань змодельованих ситуацій, що максимально наближені до сучасних ринкових реалій діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання.

Системотворним компонентом підготовки майбутніх економістів до професійного спілкування є комплекс педагогічних умов, які сприяють організації ефективного педагогічного процесу у ВНЗ економічного профілю та його реалізації. Основною цінністю особистісно орієнтованих педагогічних технологій є особистісний підхід, який об'єднує та втілює такі ідеї підготовки майбутніх фахівців, як гармонійний розвиток особистості, аксіологізація педагогічних стосунків як основи формування демократичної і повнофункціональної особистості, формування позитивної Я-концепції тощо. Особистісний підхід, який за визначенням К. Платонова [8], є підходом до людини як до особистості, яку науковець трактує як систему, що визначає всі інші психічні явища, став ключовим психолого-педагогічним принципом організації навчально-виховного процесу. Він є своєрідним методологічним інструментарієм, в основу якого покладено цільові установки, методика психодіагностичних та психолого-технологічних засобів, що сприяють глибокому та цілісному розумінню пізнання особистості. Серед принципів реалізації особистісного підходу виділяють:

- постійне вивчення та відмінне знання особливостей особистості студента;
- уміння викладача ВНЗ діагностувати реальний рівень формування умінь, навичок, особистісних якостей тощо;
- оперативну зміну тактики взаємодії зі студентом залежно від нових умов та обставин;
- максимальну опору на власну активність особистості викладача;
- створення умов для самостійності, ініціативності, уміння спрямовувати діяльність, яка веде до успіху [1, с.15].

Специфічність професійної спрямованості інтересів і вподобань особистості майбутнього економіста під час навчання в університеті полягає в тому, що цей процес відбувається цілеспрямовано, систематично та поступово за допомогою вивчення дисциплін економічного та гуманітарного циклу. Позитивні зміни у змісті професійної спрямованості студента виявляються в тому, що розвиваються інтереси, пов'язані з майбутньою професією, формується прагнення якісно виконувати свої професійні обов'язки, бажання показати себе вправним фахівцем і досягти успіху в роботі, зростають вимоги до успішного вирішення складних навчальних питань чи завдань [4, с.274]. Тому виникає об'єктивна необхідність проведення низки досліджень у ВНЗ з метою вивчення інтересів і запитів майбутніх економістів і визначення на цій основі методики формування соціально обумовленої професійної спрямованості, яка матиме цінність для особистості та суспільства в цілому.

Професійна спрямованість особистості майбутнього економіста передбачає розуміння і внутрішнє прийняття ним цілей і завдань професійної діяльності, а також співзвучних із нею інтересів, настанов, переконань і поглядів. Для того, щоб допомогти майбутнім фахівцям економічного профілю розвинути свої професійні мотиви ще під час навчання у ВНЗ, викладачам необхідно сприяти формуванню в них правильного уявлення про суспільну значущість і зміст майбутньої професії, зміцненню професійної самооцінки, впевненості в успішному опануванні професією. Проте, як зазначає В.Семиченко, першочерговим напрямом у процесі підготовки майбутніх фахівців повинен бути розвиток власне особистості студента, а наступним кроком – її професіоналізація та спеціалізація [11].

Основою змісту підготовки майбутніх економістів до професійного спілкування є логіка відбору змісту навчання в такій послідовності: від комунікативного аспекту (відбір тем і ситуацій

спілкування) до лінгвістичного (відбір текстів і мовного інвентаря) і на завершення процесуального та психофізіологічного (відбір знань, умінь та навичок, якими необхідно оволодіти для формування комунікативної компетенції) [13]. Вагоме значення для розробки змісту підготовки майбутніх економістів до професійного спілкування має система комунікативних (знання про способи встановлення та підтримки контакту зі співрозмовником та стратегій мовленнєвої взаємодії; про різноманітність комунікативних прийомів та методів, їх вплив на комунікативну діяльність людей; про способи побудови логічного та послідовного висловлювання), лінгводидактичних (знання системи мови та її правил, стилів мовлення та їх ознак, мовного матеріалу, які передбачають успішний розвиток комунікативних знань та забезпечують формування готовності майбутнього економіста до професійно-мовленнєвої комунікації) та мовленнєвих (знання фонетичних та орфографічних особливостей мови, знання про правильне використання мови в певній ситуації спілкування, знання мовленнєвих стереотипів, які мовець використовує з метою моделювання комунікативної взаємодії) знань.

Процес навчання професійній комунікації передбачає наявність певного комунікативного простору, який є базовим поняттям для аналізу процесу спілкування. Комунікативний простір – це складне утворення, якому характерна певна система, а тому йому притаманні такі системні властивості, як цілісність (міра комунікативної рівноваги), структурність (обсяг, інтенсивність та складність взаємозв'язку між компонентами), автономія структурних компонентів (визначеність місця кожного компонента в системі комунікативного процесу, а також кількість можливих кроків вільного вибору, якими володіють суб'єкти комунікації у виборі засобів і способів передавання інформації та досягнення мети спілкування) [7].

Навчальну комунікативну ситуацію характеризують як сукупність життєвих умов, що спонукають до висловлення думок і використання при цьому мовного матеріалу [6]. Виконуючи завдання запропонованої викладачем комунікативної ситуації, студент отримує можливість оптимально використовувати засвоєний мовний та мовленнєвий матеріал; набуває умінь встановлювати контакти та реагувати на поведінку співрозмовників; проявляє творчий підхід до пошуку шляхів виходу із неї. Результативність застосування методу моделювання комунікативних ситуацій для формування у майбутніх економістів умінь професійного спілкування забезпечується низкою таких мовленнєвих і немовленнєвих обставин, в умовах яких студенти повинні розв'язати засобами спілкування проблему, взяту із реального життя [5]. «Навчання в такому випадку розглядається як активна пізнавальна діяльність в ігровій формі, у процесі якої студенти під керівництвом викладача, будучи учасниками імітаційно-ігрової ситуації, проявляють ініціативу, самодіяльність і змагання, опановують професійні знання, вміння, навички, виробляють активну професійну позицію і творчий стиль діяльності» [3, с.65].

Таким чином, на основі психолого-педагогічної літератури нами було виділено такі педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців економічного профілю до феномена, що досліджується:

- формування позитивної мотивації через реалізацію особистісно орієнтованого підходу (сприяє підвищенню пізнавальної активності, гармонізації емоційної сфери студента, актуалізації потреби в оволодінні умінь та навичками міжособистісної комунікативної взаємодії);
- забезпечення логіки побудови змісту навчання у послідовності комунікативного, лінгвістичного, процесуального, психофізіологічного елементів (сприяє послідовності відбору тем і ситуацій, текстів та мовного інвентаря, знань, умінь і навичок як передумови ефективного формування комунікативної компетентності);
- організація навчального комунікативного простору та моделювання комунікативних ситуацій професійного характеру (сприяє інтенсифікації навчального процесу, активізації комунікативного потенціалу студента, формуванню пізнавально-комунікативного досвіду);
- оволодіння інтегрованим змістом спецкурсу на основі ідей контекстного навчання (сприяє забезпеченню послідовності, етапності зв'язку гуманітарних та економічних дисциплін, його результативності й ефективності).

З метою реалізації першої педагогічної умови підготовки майбутніх економістів до професійного спілкування у процесі вивчення гуманітарних дисциплін (формування позитивної мотивації через реалізацію особистісно орієнтованого підходу) необхідно здійснювати діагностику особливостей студентської аудиторії; створювати позитивний емоційний фон на практичних заняттях завдяки використанню вправ, рольових і ділових ігор, тематика яких є актуальною для майбутніх фахівців економічного профілю; створювати умови для самопізнання та ініціативності майбутніх економістів, з-поміж яких активізація пізнавальної і навчально-творчої діяльності, формування гуманістично спрямованої особистості та її здатності до рефлексії, розвиток умінь застосовувати отримані знання та здобувати нові, необхідні для інноваційної діяльності підприємства тощо.

Для реалізації другої педагогічної умови (забезпечення логіки побудови змісту навчання у послідовності комунікативного, лінгвістичного, процесуального, психофізіологічного елементів) роботу зі студентами потрібно організовувати таким чином, щоб набуті ними на практичних заняттях комунікативні уміння і навички трансформувались у компетентності, що сприятиме здатності обирати оптимальні стратегії поведінки у тій чи іншій ситуації професійної діяльності, спрямуванню навичок професійної майстерності на досягнення визначених цілей, налагодженню ефективної системи управління діяльністю суб'єкта господарювання тощо.

Для реалізації третьої педагогічної умови (організація навчального комунікативного простору та моделювання комунікативних ситуацій професійного змісту) необхідно забезпечити зв'язок тематики навчальних програм дисциплін гуманітарного циклу з типовими ситуаціями професійної діяльності економіста, де передумовою ефективного виконання завдань стане рівень сформованості вмінь професійного спілкування, що сприятиме активізації комунікативного потенціалу та комунікативної свідомості майбутнього фахівця, інтенсифікації процесу обміну інформацією, комунікативній комфортності тощо.

Для реалізації четвертої педагогічної умови (оволодіння інтегрованим змістом спецкурсу на основі ідей професійного навчання) в основу роботи зі студентами потрібно покласти концепцію, яка базуватиметься на необхідності моделювання предметного та соціального змісту професійного спілкування, модернізації підходів до формування мовної особистості ВНЗ економічного профілю як майбутнього активного учасника внутрішньодержавних і міжнародних проєктів у бізнес-середовищі.

Висновки... Отож, запропоновані педагогічні умови (формування позитивної мотивації через реалізацію особистісно орієнтованого підходу; забезпечення логіки побудови змісту навчання у послідовній єдності комунікативного, лінгвістичного, процесуального, психофізіологічного елементів; організація навчального комунікативного простору та моделювання комунікативних ситуацій професійного характеру; оволодіння інтегрованим змістом спецкурсу на основі ідей контекстного навчання) перебувають у тісному взаємозв'язку, відображають і реалізують цільовий, змістовий та процесуальний компоненти підготовки майбутніх економістів до професійного спілкування у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці технології формування іншомовної професійної компетентності майбутнього фахівця економічного профілю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Викулина М. А. Личностно-ориентированная подготовка студентов в педагогическом вузе (основы теории) : [моногр.] / М. А. Викулина. – Н. Новгород : Нижегород. гуманитар. центр, 2000. – 136 с.
2. Воробйова С. Структура, критерії і рівні готовності студентів до творчого рішення дидактичних задач / С. Воробйова // Рідна школа. – 2002. – № 4. – С. 42–45.
3. Гапоненко Л. П. Імітаційно-ігровий підхід у формуванні готовності студентів до іншомовного спілкування / Л. П. Гапоненко // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2002. – Вип. 4–5. – С. 53–56.
4. Дьяченко М. И. Психология высшей школы : учеб. пособие для вузов / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Минск : Изд-во БГУ, 1981. – 383 с.
5. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.
6. Методика обучения иностранным языкам в средней школе : учеб. / И. И. Гез, А. А. Миролюбов, В. М. Ляховицкий [и др.]. – М. : Высшая школа, 1982. – 373 с.
7. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник : у 2 кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – 576 с.
8. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1986. – 256 с.
9. Повідайчик О. С. Формування інформаційної культури майбутнього соціального працівника в процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Повідайчик Оксана Степанівна. – Ужгород, 2007. – 278 с. – Бібліогр. : с. 183–204.
10. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – М. : Высш. шк., 2004. – 512 с.
11. Семиченко В. А. Пути повышения эффективности изучения психологии / В. А. Семиченко. – К. : Магістр-S, 1997 – 124 с.
12. Слостенін В. А. Профессиональное самосознание учителя / В. А. Слостенін, А. И. Шатенко // Магістр. – 1995. – № 3. – С. 15–26.
13. Тарнопольский О. Б. Методика обучения английскому языку делового общения : учеб. пособие / О. Б. Тарнопольский, С. П. Кожушко. – К. : Ленвит, 2004. – 191 с.
14. Чайка В. М. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності : монографія / В. М. Чайка ; за ред. Г. В. Терещука. – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 275 с.
15. Ярошук І. Д. Підготовка майбутніх економістів до професійного спілкування у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ярошук Ірина Дмитрівна. – Тернопіль, 2010. – 250 с. – Бібліогр. : с. 227–250.

Анотація

И.Д.Ярошук

Педагогические условия формирования готовности будущих экономистов к профессиональному общению

В статье проанализированы дефиниции формирования готовности будущего специалиста экономического профиля к профессиональному общению. Выяснено сущность понятия «профессиональное общение экономиста». Определены сущность и структура коммуникативной готовности будущего экономиста, состоящая из мотивационного, содержательного и операционно-процессуального компонентов. Определен комплекс педагогических условий формирования готовности будущего экономиста к профессиональному общению.

Ключевые слова: профессиональное общение будущего экономиста, готовность будущего экономиста к профессиональному общению, педагогические условия.

Summary

I.D.Yaroshchuk

Pedagogical Conditions of Readiness of Future Economists to Professional Communication

The article explores the definitions of the problem of training of the future economists for professional communication. The essence of «professional communication of economist» is grounded. The essence and structure of communicative readiness of future economist which consists of motivational, contextual and operational and procedural components are considered. The complex of pedagogical conditions forming the future economist readiness for professional communication is determined.

Key words: professional communication of future economist, readiness of future economist for professional communication, pedagogical conditions.

Дата надходження статті: «7» лютого 2013 р.

УДК 371.15+371.134:005.336.3(045)

І.П.ЯЩУК,

доктор педагогічних наук, професор
(м.Хмельницький)

Педагогічна культура викладача у контексті поліпшення якості підготовки майбутніх педагогів

У статті розглянуто складові розвитку педагогічної культури, що є частиною загальнолюдської культури сучасного викладача в контексті розвитку гуманної педагогіки, в якій з найбільшою повнотою відображені духовні, матеріальні цінності освіти та виховання, а також способи творчої педагогічної діяльності. Зосереджено увагу на практичному досвіді активного розвитку педагогічної культури як у викладачів, так і студентів ректора Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту М.М.Дарманського (2000-2005 рр.), на розумінні сутності педагогічної культури Ш.О.Амонашвілі. Розглянуто особливості, підходи щодо формування педагогічної культури у сучасному вищому навчальному педагогічному закладі.

Ключові слова: вчитель, педагогічна культура, студент, навчально-виховний процес, вищий педагогічний навчальний заклад.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття» в якості одного із найважливіших напрямів реформування системи освіти визначає підготовку нового покоління педагогів, які б творчо втілювали в реальну практику принципи гуманізації, гуманітаризації, демократизації, індивідуалізації та етнізації навчання. Вирішення цього завдання під силу лише педагогам, котрі мають високий рівень загальної і педагогічної культури.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблеми педагогічної культури педагога завжди перебували у центрі уваги педагогічної науки і практики. Її різні аспекти знайшли своє відображення у працях І.Д.Беха, Н.М.Бібік, М.І.Бурди, С.У.Гончаренка, М.Б.Євтуха, Л.Ф.Іванової, І.А.Зязюна, В.М.Мадзігона, Л.М.Мітіної, В.В.Радуга, О.Я.Савченко, О.В.Сухомлинської.

Серед зарубіжних дослідників цінними є напрацювання Р.Бернса, К.Роджерса, Дж.Равена та ін.. Протягом останніх років проблемі педагогічної культури присвячені праці Т.В.Добудько,